

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Корнієнко М. В., Лабунь А. В.

Стаття присвячена дослідженню новел законодавства України щодо протидії домашньому насильству. Розглянуто нормативно-правові акти як європейського, так і вітчизняного законодавства у сфері протидії домашньому насильству. У статті висвітлюються деякі прогалини, які є в правовому полі нашої держави, що стосуються протидії домашнього насильства, та шляхи їх подолання. Обговорюються особливості винесення термінового заборонного припису уповноваженими посадовими особами поліції (дільничним офіцером поліції, патрульним поліцейським або працівником ювенальної превенції).

Ключові слова: дільничний офіцер поліції, превенція, попередження, домашнє насильство, терміновий заборонний припис, профілактичний облік, переконання, примус, дитина, юридична відповідальність, законодавство України, нормативна база.

Статья посвящена исследованию новел законодательства Украины о противодействии домашнему насилию. Рассмотрены нормативно-правовые акты как европейского, так и отечественного законодательства в сфере противодействия домашнему насилию. В статье освещаются некоторые пробелы, существующие в правовом поле нашего государства и касающиеся противодействия домашнему насилию, и пути их преодоления. Обсуждаются особенности вынесения срочного запрещающего предписания уполномоченными должностными лицами полиции (участковым офицером полиции, патрульным полицейским или работником ювенальной превенции).

Ключевые слова: участковый офицер полиции, превенция, предупреждение, домашнее насилие, срочное запрещающее предписание, профилактический учет, убеждение, принуждение, ребенок, юридическая ответственность, законодательство Украины, нормативная база.

The article is devoted to the study of Ukrainian legislation on combating domestic violence. The normative legal acts of various legal force of both world and domestic legislation in the sphere of counteracting domestic violence, starting from the Constitution of Ukraine, decisions of the Constitutional Court of Ukraine, sources of international law and decisions of the European Court of Human Rights, codified normative acts and Laws of Ukraine, decrees and by the instructions of the President of Ukraine, resolutions and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine, departmental and interdepartmental acts of executive bodies, Decisions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine and the Plenary Session of the Supreme Specialized Court of Ukraine for the consideration of civil and criminal cases, and ending with sources of explanatory and recommendatory character.

The article highlights some of the gaps that exist in the legal field of our state concerning the combating of domestic violence and the ways of overcoming them. The peculiarities of the issuance of an urgent injunction by authorized police officers (police district police officer, patrol police officer or juvenile offender) are discussed.

Detailed consideration is given to special measures to combat domestic violence, in particular: an urgent prohibition on the

offender; restrictive prescription for the offender; taking on the preventive account of the offender and carrying out preventive work with him; Referral of the abuser to the program for the offender.

An urgent prohibitive order is given to the offender by authorized departments of the bodies of the National Police of Ukraine in the event of a direct threat to the life or health of the injured person for the purpose of the immediate cessation of domestic violence, prevention of its continuation or re-offending. An urgent prohibition may include such measures as an obligation to leave the place of residence of a victim; prohibition on entering and staying at the place of residence (stay) of the victim; prohibition in any way to contact the injured person.

Key words: district police officer, prevention, prevention, domestic violence, urgent prohibition, preventive registration, conviction, coercion, child, legal liability, legislation of Ukraine, normative base.

Постановка проблеми та її актуальність. Під час проведення євроінтеграційних перетворень і змін крок за кроком реформується правова система держави та вдосконалюється діяльність Національної поліції України, зокрема, щодо того, що стосується протидії домашньому насильству. Поліція керується у своїй діяльності принципом верховенства права; захист прав і свобод визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності всієї правоохоронної системи.

Метою статті є визначити деякі особливості українського законодавства щодо протидії домашньому насильству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями протидії домашньому насильству у вітчизняному законодавстві займаються такі науковці, як О. Бандурка, А. Благ, Ю. Бітак, О. Буцько, Я. Бордіян, В. Головаченко, Ю. Губаль, Є. Дубровська, Т. Журавель, Д. Заброда, О. Ковальова, Н. Кукшинова, С. Константінов, Х. Лисенко, В. Махотін, О. Мілорадова, О. Плужник, О. Скакун, М. Тищенко, Я. Шевченко та інші.

Виклад основного матеріалу. Протидія такому гачебному явищу, як домашнє насильство, закріплена в Україні, перш за все, на законодавчому рівні, в нормативно-правових актах різної юридичної сили - починаючи від Конституції України, рішень Конституційного Суду України, джерел міжнародного-права та рішення Європейського суду з прав людини, кодифікованих нормативних актів і законів України, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, відомчих і міжвідомчих актів органів виконавчої влади, постанов Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Верховного спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та закінчуючи джерелами роз'яснювально-рекомендаційного характеру.

Наприклад, Конституція України закріплює суспільний і державний устрій країни, функції органів держав-

ної влади, основні права та обов'язки громадян. Згідно з Основним Законом, забезпечення прав і свобод людини несумісне з дискримінацією за будь-якою ознакою, зокрема за віком, а будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [1].

Закон України «Про Національну поліцію» передбачає, що поліція вживає заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі [2].

Не можна не виділити один із останніх прийнятих нормативно-правових документів, що, безперечно, є одним із основоположних нормативних актів у сфері протидії домашньому насильству, - це Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». У Законі окремо приділено увагу захисту дітей, коли постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей і законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини [3]. Захист дитини з боку держави під час протидії домашньому насильству є пріоритетним напрямом держави, це засвідчують міжнародні нормативні акти. Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права дитини, що стала основоположним європейським нормативно-правовим актом щодо захисту прав дитини, яку ратифікували майже всі держави, включно з Україною.

У Конвенції зосереджений перелік основних прав дитини, що виражаються в забезпеченні, захисті прав дитини. Конвенція про права дитини сприяла перетворенню «дитини» з об'єкта правовідносин на суб'єкт, який є особистістю, а не власністю держави чи батьків. Причому держави зобов'язані ставитись до особи, вік якої не встановлений, як до дитини, поки не буде встановлено інше [4]. Не менш ефективним є європейський механізм захисту прав дітей, зокрема робота Комітетів Ради Європи та безпосередньо Європейський суд із прав людини, виконання рішень якого для України з 2006 року є обов'язковим. Європейський суд із прав людини - це міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини й основоположних свобод, і містить усі питання, які стосуються тлумачення та застосування, включно з міжнародними справами і скаргами окремих осіб. Підтвердження того є стаття 5 КПК України, яка зазначає, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Крім того, особливу увагу треба звернути на Конвенцію (210) Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством стосовно жінок і домашнім насильством - Стамбульську конвенцію, яка підписана, але й досі не ратифікована Україною, що є сьогодні прогалиною в законодавстві, оскільки шляху євроінтеграційних перетворень робити такі помилки державі недопустимо. Дискусії навколо доцільності її ратифікації сприяли частковому відображенню її положень у національному законодавстві, зокрема щодо того, що стосується визнання дітей-свідків насильства жертвами такого насильства, а також щодо закріплення як обтяжуючої обставини вчинення злочинів проти дитини чи

в присутності дитини, але цього недостатньо для комплексного прийняття вищевказаного документа.

Потрібно зазначити, що деякі прогалини в законодавстві щодо протидії домашньому насильству поступово заповнюються. Наприклад, з 11 січня 2019 року набирає чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», Верховна Рада України внесла зміни і доповнення в розділ XIII ККУ «Обмежувальні заходи»; у статтю 91-1 «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство»; доповнення статті 126-1 визначенням домашнього насильства, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи; також доповнення і зміни в статтю 134 «Незаконне проведення абортів або стерилізації»; у статтю 151-2 «Примушування до шлюбу»; у статтю 152 «Зґвалтування»; у статтю 153 «Сексуальне насильство»; у статтю 390-1 «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників»; та інші новели в законодавчих актах України [5]. Внесення вищевказаних змін - це справді величезний позитивний крок до європейських інтеграційних процесів.

Одним із превентивних заходів учинення домашнього насильства згідно із законом є вжиття спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, зокрема таких: терміновий заборонний припис стосовно кривдника, обмежувальний припис стосовно кривдника, взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи, направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення [6].

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи, як зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід і перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи. Зазначена вимога поширюється також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення.

Перед винесенням термінового заборонного припису поліцейським обов'язково проводиться оцінка ризиків, яка буде підставою для вибору заходів. Нині нормативно-правовий документ, який буде закріплювати бланк оцінки ризиків і порядок її проведення, перебуває на погодженні у Міністерства внутрішніх справ

України та Міністерства соціальної політики України. Затягування в закріпленні на нормативно-правовому рівні цієї норми може призвести до невжиття поліцейським заходів із реагування на факт домашнього насильства, а саме застосування термінового заборонного припису стосовно кривдника, що, у свою чергу, може бути наслідком допущення повторності його скоєння з настанням тяжких наслідків або смерті потерпілої особи.

Працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати до кривдника поліцейські заходи примусу терміново покинути житлове приміщення, якщо терміновий заборонний припис передбачає зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи, а кривдник відмовляється добровільно його залишити. Терміновий заборонний припис виноситься за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів поліції за результатами оцінки ризиків (оцінка ризиків - оцінювання ймовірності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи); питання оцінки ризиків повною мірою не врегульоване в законодавстві України.

Терміновий заборонний припис виноситься строком до 10 діб. Терміновий заборонний припис вручається кривднику, а його копія - постраждалій особі або її представнику. Дія термінового заборонного припису припиняється у разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні. Кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем вчинення домашнього насильства.

Водночас поліцейський не може застосувати заходів, передбачених пунктами 1 (зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи) і 2 (заборона на вхід і перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи) частини 2 статті 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», якщо кривдником є особа, яка на день винесення припису не досягла вісімнадцятирічного віку та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою.

Особа, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис, може оскаржити його до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

Також одним із напрямів захисту прав дитини є профілактичний облік. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», уповноважений підрозділ органу Національної поліції України бере на профілактичний облік кривдника з моменту виявлення факту вчинення ним домашнього насильства на встановлений законодавством строк і проводить із ним профілактичну роботу. Профілактич-

ний облік - це здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням ним тимчасових обмежень його прав і виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку з учиненням домашнього насильства [3].

Зняття кривдника з профілактичного обліку здійснюється уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України, який узяв його на профілактичний облік, автоматично після завершення встановленого строку, якщо інше не передбачено законодавством. Порядок узяття на профілактичний облік, проведення профілактичної роботи та зняття з профілактичного обліку кривдника затверджується Міністерством внутрішніх справ України.

Протидія домашньому насильству вимагає від працівників правоохоронних органів, громадськості постійних зусиль, спрямованих на запобігання правопорушенням, що скоєні в сімейному середовищі.

Як свідчить практика, близько половини сімейно-побутових конфліктів залишаються латентними аж до моменту скоєння злочину, тобто потерпілі не бажають, а найчастіше соромляться повідомляти про факти домашнього насильства, не вірять у можливість реальної допомоги з боку правоохоронців. Тому одним з основних завдань поліції у протидії такому насильству є роз'яснення населенню того, що приховування подібних фактів є помилкою і робить можливим скоєння тяжких злочинів надалі.

Індивідуально-профілактична робота поліцейського з особою, яка вчинила домашнє насильство, здійснюється з використанням методів переконання та примусу. Реалізація методу переконання здійснюється в таких формах: проведення профілактичних бесід про неприпустимість протиправної поведінки; роз'яснення наслідків протиправної поведінки; проведення профілактичних бесід із постраждалим від домашнього насильства на тему віктимної поведінки; виявлення серед мешканців громади осіб, які можуть вплинути на свідомість і поведінку особи, схильної до вчинення домашнього насильства; спостереження за способом життя особи, яка схильна до вчинення домашнього насильства; надання допомоги правопорушнику (наприклад, у працевлаштуванні); надання допомоги постраждалому від домашнього насильства (наприклад, поміщення до кризового центру, надання інформації про громадські організації, телефонні лінії довіри, про центри соціально-психологічної допомоги тощо); надання допомоги дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах; поліцейського піклування. Реалізація методу примусу здійснюється в таких формах: винесення термінового заборонного припису, постановки на профілактичний облік і складання адміністративного протоколу, передбаченого ст. 173-2 («Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування») Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Уповноваженому поліцейському під час проведення індивідуально-профілактичної роботи необхідно пам'ятати, що жоден сигнал щодо домашнього насильства не можна сприймати легковажно; кожне втручання має

індивідуальний характер. У жодному разі не можна переносити на конкретний випадок висновки, зроблені Вами або Вашими колегами у схожій, на Вашу думку, ситуації домашнього насильства; потрібно уважно спостерігати за поведінкою осіб, які перебувають на місці інциденту: не виключено, що аналіз поведінки може дати більше інформації, ніж удасться одержати в процесі спілкування; під час спілкування з постраждалою стороною необхідно враховувати, що людина за цієї ситуації перебуває, як правило, у стані сильного емоційного збудження (або пригніченості) внаслідок пережитої загрози для життя або здоров'я та психічного перенапруження; спосіб ведення розмови має сприяти заспокоєнню та підтримці постраждалої особи; постраждала особа, як правило, не здатна оцінити ситуацію і зовсім не часто називає пережите саме насильством: причиною виклику поліції може бути руйнування помешкання, бійка, скандал або інша реальна загроза з боку кривдника; кривдник дуже часто вдає із себе спокійну, врівноважену людину, яка не розуміє, чому саме було викликано поліцію (дільничного офіцера, патрульну поліцію або працівника ювенальної превенції). Зовнішньо це виглядає набагато вигідніше, ніж спостереження жертви насильства, яка часто перебуває у збудженому стані та якій бракує слів для опису ситуації.

До індивідуально превентивних заходів можна зарахувати такі: роз'яснення особі наслідків її суспільної небезпечної поведінки; усне попередження про неприпустимість протиправних та антигромадських дій; соціальна реабілітація; терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; профілактичний облік; адміністративний нагляд; соціальний патронаж осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк; заходи індивідуальної профілактики поліцейського спрямовані на особистість дитини, середовище, яке її формує, а також на умови, обставини та ситуації, що призводять до вчинення дитиною адміністративних і кримінальних правопорушень; ознайомлювальні, попереджувальні та виховні бесіди з дитиною за місцем проживання, навчання, можливої роботи; профілактичні бесіди з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення; складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристики, індивідуально-психологічних особливостей дитини; організація надання допомоги дитині у вирішенні питань, що пов'язані з працевлаштуванням, організацією дозвілля, установленням соціально корисних контактів, вибором життєвих цілей, а також залучення дитини до соціально корисних занять трудового, спор-

тивного, творчого, самодіяльного характеру; сприяння у вирішенні соціальних проблем дитини, наприклад конфліктних ситуацій у сім'ї, зокрема, щодо батьків, законних представників, які не займаються вихованням дітей чи вчиняють стосовно них домашнє насильство, застосовують заходи впливу згідно із законодавством, ініціюють перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування питання щодо направлення дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги.

Висновки. У статті розглянуто деякі новели законодавства стосовно протидії домашньому насильству. Закцентовано увагу на проблемних аспектах сучасного законодавства України, що стосуються протидії домашньому насильству.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
4. Конвенція про права дитини: міжнародний документ від 20 листопада 1989 року. *Конвенцію ратифіковано постановою ВР*. 1991. № 789-XII від 27 лютого 1991 року.
5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 року № 2227/17-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 34.
6. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: наказ МВС України від 1 серпня 2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018.

Корнієнко М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління
та адміністрування
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Лабунь А. В.,
заступник начальника управління
дільничних офіцерів поліції
Департаменту превентивної діяльності
Національної поліції України